

ЈУЖНОСЛОВЕНСКИ ФИЛОЛОГ

ПОВРЕМЕНИ СПИС

ЗА СЛОВЕНСКУ ФИЛОЛОГИЈУ И ЛИНГВИСТИКУ

УРЕЂУЈЕ

А. Б Е Л И Ћ

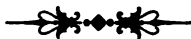
УЗ

СТАЛНУ САРАДЊУ

г. г. А. МЕЈЕ-А, проф. Collège de France, А. СТОЈИЋЕВИЋА, проф. Унив. у
Љубљани, К. НИЧА, проф. Унив. у Кракову, † Љ. СТОЈАНОВИЋА, акад. у
Београду, М. РЕШЕТАРА, б. проф. Унив. у Загребу, О. ХУЈЕРА, проф. Унив.
у Прагу, Р. НАХТИГАЛА, проф. Унив. у Љубљани, СТ. ИВШИЋА, проф. Унив.
у Загребу, СТ. М. КУЉБАКИНА, проф. Унив. у Београду, ФР. ИЛЕШИЋА,
проф. Унив. у Загребу, ФР. РАМОВША, проф. Унив. у Љубљани и Х. БАРИЋА
проф. Унив. у Београду

КЊИГА IX

ШТАМПАЊЕ ОВЕ КЊИГЕ ПОТПОМОГНУТО ЈЕ ИЗ ЗАДУЖБИНЕ
д-ра ЉУБ. РАДИВОЈЕВИЋА С. К. АКАДЕМИЈЕ

ДРЖАВНА ШТАМПАРИЈА
КРАЉЕВИНЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ
БЕОГРАД, 1930

1. Љубомир Стојановић

У прошлој књизи ЈФ стигли смо само да објавимо о смрти Љуб. Стојановића. Сада ћемо се задржати укратко на његову животу и научном раду.

*

Родио се 6 августа 1860 у Ужицу, од оца Васе, пушкара, и матере Саре. Своје место рођења и живот у њему Стојановић је у 62 год. живота описао необично живо и рељефно (исп. Гласник Геогр. Друштва за 1922 год., стр. 157—176). Гимназију је учио у Ужицу, Шапцу (IV р.) и Београду (од V—VII разр.). По казивању

Стојановићевих рођака, у Шапцу је Стојановић био дат првобитно у трговину. Али када је сâм газда радње, који је био иначе малим Стојановићем врло задовољан, видео његову велику љубав према читању и књизи, он је посаветовао родитељима Стојановићевим да га даду у гимназију. Они тако и учине. У Београду се у гимназији одликовао и у наукама и својим радом. Са друговима је обновио ђачко друштво *Наду* 1879 год., био је први њен претседник и на једном од њених скупова прочитао је један превод свој из Бокачија, којим је доказао да је Стјепан Љубиша у једној од својих прича у причањима Вука Дојчевића обрадио предмет узет из Бокачија. Као што се види, већ су га тада интересовала научна питања; сем тога, као ђак гимназије, он је бележио народне пословице, поскочице и речи. Интересантно је да је Стојановић, који је био ведра духа и имао несумњивих способности за различне научне гране, већ у гимназији добио потстицај да се упише у филолошко-историски факултет. Момчило Иванић, који је као суплент присуствовао на Стојановићевом испиту из књижевности 1879 год. и којег су изненадили трезвени и бистри Стојановићеви одговори, запитао га је чиме се мисли бавити у животу, и нарочито му је истакао да способни Срби треба да се баве националним наукама, које странци не могу радити. Иванићу, као ученику Даничићеву, сигурно је пред очима лебдела слика великог учитеља његовог. Сâм Стојановић признаје (Годишњак С. К. Академије XXXII, 152) да је то било од значаја за његову одлуку. Његов патриотизам повео га је ка националним наукама у раним годинама живота. И доцније је његова љубав према народу и његово схватање дужности према земљи одлучивало о правцу који ће дати и своме животу и раду.

У Великој школи пробавио је као студент четири године, од 1879—1883. Већ у почетку својих студија упознао се са Ст. Новаковићем, поводом речи које је из народа покупио, и одмах у првој години израдио је светосавски темат о краљу Твртку, који је био награђен II^{ом} наградом. Он се од тога времена све до свога повратка из иностранства колебао између историје и језика, и тек после рада код Лескина (у Лајпцигу) и Ј. Шмита (у Берлину), који су га — по његовим речима — увели у праву науку, он се искључиво посвећује филологији. Новаковић је морао запазити способности Стојановићеве, јер му он доцније, као министар, у два маха нуди да иде на страну као државни питомац.

После свршене Велике школе Стојановић је отишао за суплента гимназије у Ужице да помаже родитељима који су једва чекали да сврши школу. Због тога је и одбио да иде одмах на страну. Али, како му наскоро отац умре, он се пријави за државног питомца и, уз помоћ Новаковићеву, који је тада био министар унутрашњих дела (1884), успе.

Стојановић тако одлази у иностранство и задржава се на студијама својим четири године. План студија израдио му је Новаковић: годину дана да остане у Бечу код Миклошића, годину — у Петрограду код Јагића, годину — код Лескина у Лајпцигу, и годину дана да путује по библиотекама. Тај програм је Стојановић само утолико изменио што је после Петрограда путовао један семестар по библиотекама, и што се после задржао код Лескина један семестар, а код Ј. Шмита у Берлину два семестра.

Овај Новаковићев програм био је тада већ у многоме застарео. И његово потпуно извршење не би могло дати Стојановићу праву лингвистичко-филолошку школу која му је била потребна. Стојановић га је, истина, нешто изменио; али, углавном, он се њега држао. Доцније је Стојановић морао увидети сву недовољност студија које му је он прописивао. Пре свега, бављење код Миклошића годину дана — било је сасвим и непотребно и некорисно, јер је тада, 1884—5 г., Миклошић био у претпоследњој години свога рада у Бечком универзитету, продужавајући свој рад онако како га је на 30—40 година пре тога радио. Нови лингвистички правци, који су се јавили после 70^{те} године, њега се нису коснули. Он је био сав у својим делима и није могао изван тога ништа саопштити младом Стојановићу. Миклошић је сав био и у Даничићевим делима, која су Стојановићу била добро позната, и владао је свакако „неограничено“ предавањима Јов. Бошковића у Великој школи. Све је то била застарела, Стојановићу добро позната наука. Њу је требало задахнути новим духом. Нема никакве сумње да је Јагић у Петрограду био човек новијег времена; али се Јагић разбијао на различне дисциплине: и на историју књижевности, историју културе и, пре свега, на филолошко издавање споменика. Баш у то време (1883 г.) он је издавао Маријино старословенско јеванђеље. Колико се његовим предавањима из старословенског језика користио Стојановић — није нам познато; али је и сам Јагић, нарочито у то време свога рада, недовољно пратио, заузет својим крупним, нарочито издавачким пословима, развитак лингвистичких студија у области индоевропских и

различних словенских језика. Према многим странама тога развитка он је био чак и прилично скептичан. Остајао је Стојановићу рад код Лескина и Ј. Шмита. Лескин, који је био један од вођа „младограматичарске школе“ написао је већ био своју старословенску граматику, која је била од великог значаја по развитак граматике словенских језика; он је у то време (1887 г.) издао један део својих студија о српскохрватском акценту (1885) и спремао је други (1893); али је свакако највише радио на својим великим испитивањима литавског језика (*Die Bildung der Nomina im Litauischen* 1891, исп. његов ранији *Ablauf der Wurzelsilben im Litauischen* 1884). Стојановић се користио његовим лекцијама из словенских језика и доцније је класификацију језичке грађе у својим граматикама удешавао, колико се могло, према њима. Један семестар, који је Стојановић провео у Лајпцигу, без претходне добре спреме из осталих индоевропских језика, није могао Стојановићу надокнадити изгубљено време у Бечу и по библиотекама. Најзад, — Јохан Шмит у Берлину, којег је Стојановићу свакако препоручио Јагић, није му могао заменити К. Бругмана, који је већ тада снажно и одлучно био узео у своје руке заставу лингвистичке науке у Немачкој. Сем тога, Јохан Шмит је био индогерманиста; да се са правом коришћу неко користи његовим предавањима, требало је много више познавања и грчког, и индиског, и старогерманског и других индоевропских језика него што се то може претпоставити код Стојановића у то време. Па ипак се не може рећи да Стојановић није могао од њега чути доста новог и значајног за развитак својих погледа на језик. Али све је то било недовољно. Било је потребно много више самосталног рада Стојановићева на различним дисциплинама тадашње језичке науке, много више познавања различних индоевропских језика, науке о језичким принципима, физиологије гласова и, више свега, самосталног рада Стојановићева у свима тим областима. Место тога Стојановић је, веран плану Новаковићеву, сваки тренутак слободног времена употребљавао на рад по библиотекама и на поређење и преписивање наших старих споменика које је тамо налазио. У томе га је свакако пооштравао и Јагић, који је и сâм највећи део свога времена и своје необичне радне снаге на то трошио.

И, заиста, ми видимо Стојановића да ради по библиотекама и у Бечу, и у Петрограду, у Москви, Кијеву, у Прагу, у Берлину. Споменик III С. К. Академије у којем је већ 1890 године саопштио

резултате тога свога рада — показује колико је тај рад био интензиван (225 страна in 4°). Иако је тај рад био врло значајан за нашу стару књижевност, за историју и језик, ипак га је он највише омео у самосталном раду на појединим лингвистичким дисциплинама. Јагић је био књигом Стојановићевом одушевљен и у своме Архиву поздравио га је као новог Даничића. У ствари, он то није био; али је овим јасно био обележен пут којим ће он и даље ићи. То је — издавање старих споменика. И поред тога што је то колико важан толико и потребан рад наше науке, ипак Стојановићеве су способности биле тако ретке да је велика штета што оне нису биле искоришћене у довољној мери и на другим пољима испитивања језика.

Када се вратио, постао је професор гимназије и у њој је радио пет година. Штета је што он није одмах ушао у Велику школу, јер овако, будући изванредно савестан и предан послу човек, он се сав посветио гимназији. Ушао је толико у методiku гимназиске наставе да је једне или две године предавао сам све предмете у своме разреду, како ми је сам причао. Из овога су времена његове три школске граматике српског језика (I—III) и његова кратка граматика старословенског.

Његове граматике српскога језика биле су интересантне по методу који је у њима примењиван, а који је владао у то време код неких немачких граматичара у делима за средњу наставу, и по јасноћи и прецизности језичких дефиниција. Многобројни примери и вежбања показују са колико је љубави он у овај посао ушао. Али нових или оригиналних погледа у њима није било, сем нешто новог материјала. Старословенска граматика међутим сасвим је несамостална и израђена је по Лескиновој граматичи.

1893 год. постао је Стојановић професор Велике школе и на томе положају остао је до 1899, када је пензионисан. Од тога времена није се више враћао у школу.

Ја сам био слушаца Стојановићев од 1894—1895 год., једну годину. Словенска филологија, према тадашњем уређењу Велике школе, предавала се свега годину дана, са шест часова недељно. Стојановић је три часа недељно посвећивао вежбањима, а три часа предавањима, првог семестра старословенском језику, другог — српскохрватском. Старословенски је језик предавао по Лескину, уносећи и научну литературу која је после Лескина изашла; та су предавања била врло добра и претстављала су заиста резултате тадашње науке. Много су слабија била предавања из

историје српскохрватског језика. Нарочито је фонетика у њима била непотпуно обрађена; историја облика била је знатно боља, јер се ту Стојановић широко користио богатим материјалом Даничићеве Историје облика. У одељку о падежима било је оштроумних комбинација и лепо изложеног развитака наших облика. Науку о суфиксима и синтаксу — Стојановић уопште није предавао. Према томе, јасно је да је предавање народног језика у обиму у којем се тада давало — било недовољно и за доцнији рад кандидата у средњој школи, а камоли за доцнији њихов самостални рад. Томе је било криво предметно уређење тадашњег Филозофског факултета које је давало словенској филологији свега 6 часова, и то свега једне године. За то се време и није могло више дати него што је давао Стојановић. Али, ма како ми строго судили о појединим партијама Стојановићевих предавања, мора се признати да је у њима била проведена модерна тачка гледишта на развитак језика и да је савремена литература о прасловенском, старословенском и нашем језику у њима налазила примене. Према предавањима Јована Бошковића она су значила велики корак унапред.

За то време, т. ј. од 1893—1899 г., када је био професор Велике школе, поред мањих текстова које је тада наштампао, Стојановић је издао две расправе и једно дело на којима се морамо зауставити. Прво је — његова приступна академска беседа (1896), у којој је говорио о постанку главних дијалеката нашега језика (Глас LII 1896). У то време, када је Стојановић имао да држи своју беседу, јавила се расправа Х. Хирта (Indogerm. Forschungen IV) о утицају основног слоја једног језика на други језик којим је основни слој био покривен и од тог другог језика асимилиран. Та је идеја теориски потпуно тачна, само је сваки пут кад ју је ваљало применити требало имати *доказа* да је основни слој заиста имао особине које се јављају у горњем слоју; да дијалекат са новим особинама није могао сâм, својим средствима, развити те особине. Стојановић је претпоставио да су трачки и илирски слојеви учинили да се развију два основна дијалекта Јужних Словена, бугарски језик и српскохрватски, а романски супстрат потстакао је у области штокавског дијалекта јављање јужног говора. Јагић је оштро устао против тумачења Стојановићева и показао је сву произвољност тих претпоставака (Arch. XIX 270—275). Стојановић му је одговарао (Дело 1897 г., књ. 14, стр. 347—363), али, уствари, Стојановић је своју хипо-

тезу методолошки слабо извео. Утицаја туђих на наш језик могло је бити; само Стојановић није ничим доказао да их је заиста било. Међутим било је и несумњивих и врло озбиљних разлога који су говорили против овако изнесених претпоставки.

Заузимањем Стојановићевим и под његовом редакцијом и непосредном контролом издато је 1897 год. фотолитографски Мирослављево јеванђеље, велики и сјајни споменик нашег језика и наше орнаментике друге половине XII в. (Мирослав, брат Немањин, био је жупан у Хуму од 1169—1197). Издање је у свим правцима изванредно. 50 страна снимљено је у оригиналној величини, остале су на половину смањене. Овако драгоцено издање било је потребно због богатих орнамената, који се на свакој готово његовој страни налазе, и због палеографског значаја овог споменика. Сем тога, то је први велики, готово најстарији споменик нашег народа. Његово издање требало је да буде беспрекорно у сваком правцу. Ово је заслугом Стојановићевом и постигнуто. А сем тога, на крају издања додати су Стојановићеви *Прилози*, где он, са необичном акрибијом, говори о свим странама језика и текста овог важног рукописа. Стојановић се документовао ту као одличан филолог; штета је била само што је то његово испитивање било готово неприступачно у драгоценом издању јеванђеља које се могло наћи само по библиотекама.

1897 године била је велика свечаност поводом преношења Вукових костију из Беча у Београд. Стојановић, као претставник катедре словенске и српске филологије, морао је том приликом говорити о раду и животу В. Ст. Караџића. Као резултат проучавања Вукове реформе јавила се његова студија: Вук Стеф. Караџић, његов рад на српском језику и правопису (Глас LV 1898). У том се прегледу Вукова рада видело јасно колико је издање П. П. Ђорђевића Скупљених граматичких и полемичких списа Вука Стеф. Караџића (I—III, 1894—1896 г.) била корисна публикација. После познатог дела Платона Кулаковског о Вуку Караџићу (Вукъ Караджичъ, его дѣятельность и значеніе въ сербской литературѣ, Москва 1882), ово је било прво озбиљно дело о Вукову раду и Вуковој реформи.

Од 1899 године Љуб. Стојановић, пошто је био пензионисан, напушта школу и одаје се политици. Тај део његова живота и рада може се поделити на два периода: од 1899 год. до 1912 год. — време је његовог активног учешћа у политици и управи земље; и време од 1913 до смрти, до 1930 г., време је његовог пасивног

учествовања у политици. Истина, и у другом раздобљу, он није напустио политику; напротив, он је постао у новоствореној републиканској партији вођа странке; али како та странка, по циљевима својим, да данашњи државни поредак замени другим, није могла развити свој рад по самим условима живота нашег народа, он се бавио више теориским расправљањима политичким неголи активном политиком. У том другом раздобљу Стојановић је био од 1913 до 1923 секретар С. К. Академије, а тада се повукао и са тога положаја, пошто је сматрао да му Закон о чиновницима, којим се прописивало да државни чиновници не смеју исповедати начела противна данашњем државном поретку, не допушта да остане и даље у државној служби. Исто онако као што се 1912 год., када је дао оставку на државно саветништво, одрекао и пензије, пошто је сматрао да је она била увећана његовим политичким радом, на који је тада дао оставку, тако и сада. Будући републиканцем није хтео, остајући у државној служби, и најмање да одустане од својих политичких погледа; а са његовим се карактером није слагало да прими неки положај на који по прописима закона није имао права.

Иако је, са спољашње стране, Стојановић остајао за све поменуто време, последњих 30 година и нешто више свога живота — политичар, ипак се у његову раду то време различно огледа.

Прво време од 1899—1912 време је агилне политичке борбе и политичког и државничког рада. Он је био готово за све то време народни посланик (од 1901 г.), министар (1903, од 30 маја до 2 августа и од 31 септембра до 26 јануара 1904, од 17 маја 1905 до 17 априла 1906, од 11 фебруара 1909 до 11 октобра исте године), министар претседник (од 17 маја 1905 до марта 1906) и државни саветник (од 18 новембра 1910 до 7 фебруара 1912). За то време он се није могао посвећивати дубљим научним испитивањима која траже много времена и целог човека. Али како је ипак бивао често слободан од државне службе (министра или претседника министарства), он се одмах лађао научног рада и продужавао га је тамо где га је раније прекидао.

Овде морам нарочито истаћи велику радну снагу Стојановићеву и његову велику љубав према послу. Увек кад год би имао и најмање времена, он га је употребљавао за научни рад. И поред тога што је дуго година био политичар, њега политички рад није могао свега да га обузме. Његова је душа била у научном

послу, у научном раду. Иако је сматрао да му дужност налаже да се одазове позиву државе и народа да сарађује на народним пословима или њима да управља, он никад није жалио за влашћу. Он није тражио да оде са власти — то би се противило његовом основном принципу да поверени му посао врши са много љубави и оданости до краја; али када се политичко стање, било у његовој политичкој групи било иначе, косило са његовим принципима, он је без имало оклевања остављао политички положај, којему је био дотле свом душом одан, и седао је за свој писаћи сто и продужавао је, тихо и прибрано, раније започети посао.

Сви радови које је у овом периоду израдио носе карактер описаног начина живота. Не дубока испитивања, — већ макар и велика дела, али таква да се могу лако прекидати, без уштрба по сам посао.

Из овога су времена његови описи старих рукописа С.К.Академије и Народне библиотеке које је он скромно назвао каталогима (Каталог рукописа и старих штампаних књига збирке С.К.Академије, 1901 и Каталог рукописа и старих штампаних књига Народне библиотеке 1903 г.). Ово су две драгоцене књиге. Из њих се јасно види природа талента Стојановића. Он је све послове умео да упрости до невероватности. Све је видео јасно и одређено, и једном изабране линије држао се до краја. Зато је он био способан да покрене и изврши велика предузећа. Изгледало је да он у сваком послу прво види крај, тако је он брзо прелазио преко свих тешкоћа и ишао право циљу. Тако и овде. Главно је било дати шта има у поменутиим библиотекама и оставити даљим испитивачима да оцене вредност дела која се описују. С друге стране, тачним саопштавањем записа, одломака споменика, палеографским примедбама и напоменама о самом садржају споменика, — он је давао могућности да се добије претстава о најважнијим одликама њиховим. У даље анализе он се није упуштао.

Из овога су времена и ове велике колекције које чине част и великој радљивости Стојановићевој и нашој науци. То су његови значајни Стари српски записи и натписи. Прво I—III књ. са опширним регистрима 1902—1905; затим IV књ. — 1923, V—1925, VI—1926. Колико је ваљало прегледати описа рукописа, издања рукописа, рукописних збирака — да се добије ова велика збирка. У првим трима књигама има 6.082 записа и натписа; у VI књизи њихов се број пење на 10.522.

У овим записима и натписима има безброј података историског, језичког и културног значаја. Било је потребно, по хронолошком реду записа и натписа, као што је он чинио, отпочети ову збирку; а доцније би се она, по утврђеном плану, лако наставила! Замерало му се што сви записи и натписи нису проверени и тако нису наштампани у дефинитивном облику. Али у томе се и огледају главне црте симплификаторског духа Стојановићева. Он је верификовао оне записе, или сам или преко других, које је могао; а остале је наштампао онако како их је код кога издавача нашао; само је тачно обележио како је у ком случају поступао. Да је чекао да све прво провери, па их онда наштампа, он не би ни до данашњег дана отпочео своје издање. Међутим корист и од оваквог издања много је већа од штете да наша наука нема ове збирке још. А Стојановић је у овим стварима био рационалист, а не хишпередантни теоретичар. Он је сматрао да је и то добра страна његове збирке што су натписи и записи учињени приступачним свима и свакоме, и што их је могао свако ко је у прилици испоредити са оригиналима и тако дати своје поправке. У два одељка VI књиге (стр. 244—249) он упућује на исправљене или допуњене записе и на оне које због каквих било разлога ваља избацити. Најзад поменућу да је Стојановић своје богато искуство о записима и натписима (о њиховом датирању, годинама итд.) унео у прилоге VI књизи.

У другој половини овог периода свога рада Стојановић је издао и другу велику колекцију, која иде у више хиљада страна, — значајну Вукову преписку у седам великих књига (I—VII) од 1907 до 1913 год. У њој се садржи велики део података, не само о Вукову раду, о учешћу у том раду Вукових помоћника, о многим странама Вукове значајне графичке, ортографске и књижевно-језичке реформе, него и врло много значајне грађе о културној историји прве половине и једног дела друге половине XIX века. Замерало се Стојановићу што не даје коментара уз писма, што не дешифрује увек загонетне иницијале или шифре. Стојановић је то чинио (махом у регистрима) када је то знао; али он није сматрао да му је дужност као издавачу да поводом докумената које даје врши та испитивања. Међу осталим стварима он је сматрао да се и ради таквих испитивања и издају писма. Главно је за њега било да сва писма буду по могућству датирана и тачно издана. Регистри су имали да скрате посао испитивача кад им само по-нешто треба из те преписке. Писма су, углавном, добро издана,

нарочито она која су писана нашим језиком; у писмима писаним страним језицима има доста грешака.

Не треба ни да помињем да је, када је наилазио, радећи ове крупне послове, на какав интересантан податак или текст, он га је негде публиковао, према његовој вредности и значају (у Архиву Јагићеву, Споменику С.К.Академије, Гласу или где другде); али ипак те расправе нису мењале оних крупних линија његова рада које смо горе обележили.

По природи свога духа, Стојановић је био створен за велика научна предузећа. И за оно време што му је од политике преостајало, он је стигао да изда две поменуте значајне научне збирке.

За време наших ратова за уједињење Стојановић је, док је војска ратовала, нарочито 1912 године, био уз њу. 1915 г. заједно са њом је прешао Албанију и населио се, у избеглиштву, у Ници. Ту је поникла у њега идеја о републици, за коју је успео да придобије само своје најближе сараднике из политичке предратне акције. Већина се њему блиских људи у томе правцу није са њим слагала. Они су сматрали да би ма каква промена ранијег државног уређења у ослобођеној отаџбини била кобна по њен даљи развитак. Али, на жалост, он је остао непоколебљив. Разочаран у својим ранијим политичким сарадницима, искључив у својим политичкодржавним погледима, он је сматрао да му у ослобођеној отаџбини ваља апеловати на нове сараднике и тражити да се приме нове државнополитичке концепције. Али у томе није успео. Његов је покрет остао тако у зачетку да и сам његов вођа није био ни једанпут изабран за посланика. Али он му је до краја живота остао веран.

У овом периоду свога живота Стојановић је био, иако се бавио политиком, у ствари, изван политике и политичког живота. Зато је и имао духовне мирноће више него онда када је био у отвореној политичкој борби. Тада је имао да води борбу на два фронта: и са својим политичким противницима и са већином својих политичких једномишљеника. Ова друга борба била му је тежа од прве. Она је учинила да је, дошавши у опреку са њима, у главним питањима политичке тактике и политичког програма, напустио цео свој велики дотадашњи политички рад, напустио своје дотадашње друштво и променио и основне своје политичке погледе. Сада није имао ни једно ни друго. Он се задовољавао својим политичким идејама, без обзира на то да ли их је когод

одобравао или није. Тако је он нашао наново своју духовну равнотежу и свој унутрашњи мир. Сад је могао мислити и на замашнија научна дела. Он издавачки посао није напуштао. Уосталом он му је био, заједно са приходом од граматика, и извор за живот, пошто се од сваке пензије и прихода од државе одрекао заувек. Изгледало је у једно време да ће као стални секретар С.К.Академије моћи до краја живота водити њене послове; али, као што рекосмо, 1923 год. и од тога се, са изнесених разлога, одрекао. Тако се сада вратио само у своју библиотеку и за свој писаћи сто, од којег га је само смрт отргла.

Није случајно, дакле, што је он тек сада, готово у седамдесетим годинама живота, стигао — поред приличног броја мањих научних расправа — да дâ и своја два највећа научна дела: *Живош и рад Вука Шеф. Караџића* (1924) и *Старе српске родослове и лешописе* (1927).

У првome, врло обимnome делу (готово 800 страна велике осмине) Стојановић износи живот и рад Караџићев како се он приказује на основу Караџићевих дела, велике његове преписке и других извора који су Стојановићу били приступачни. Али је врло интересантан начин како нам црта Караџића овај његов необични познавалац. Очекивали смо да ће нам у широким потезима приказати целу епоху Караџићеву и насликати портрет овог великог човека и реформатора. Место тога имамо хронику живота и рада; више материјал за један такав посао неголи сам рад. Ја мислим да је томе крив извeстан прагматизам који се огледа у Стојановићевим научним схватањима. Исто онако као што је био у животу отсудан у својим одлукама, као што није знао за компромисе у политици, тако се бојао у науци удаљавања од факата. Он је сматрао да је потребно дати објективне чињенице из Вукова живота и рада, па нек свако замишља духовни лик Караџићев онако како нађе за потребно. То је истина. Али ипак да је такав лик Стојановић дао, он би само осветлио драгоцене податке које даје, али их не би изменио. Свако је и даље могао да коригује његово мишљење, а читаоци би свакако много добили. Али и овако ово монументално остаје као једно од најдрагоценијих по сигурности изношења факата, по поузданости суда о појединим питањима, у нашој научној литератури и најзнатније дело додanas о значајној Вуковој реформи.

Стари српски родослови и лешописи (CVIII + 382, 1927) претстављају не само кодификацију свих историских података наших

родослова и летописа, и оних које је Стојановић у више махова по различним рукописима издавао и свих осталих које су други издали, него и врло опширну и потпуно успелу расправу о постанку наших родослова и летописа. Са много оштроумља и довитљивости Стојановић показује да су први летописи наши састављени у почетку друге половине XIV в. под утицајем превода Хамартолове Хронике. Овај закључак Стојановићев, по моме мишљењу, потпуно је исправан.

Сем ових двају великих дела Стојановић је за последњих десет година свога живота израдио приличан број студија језичког и историског садржаја, дакле, из оних области науке међу којима се колебао и у почетку своје научне каријере.

Језичке су садржине расправе: О значењу и употреби глаголских облика (ЈФ II 1922), О реченицама без *verbum-a finitum-a* (ЈФ III 1923), Значење глаголских партиципа (ЈФ VIII 1928—1929) и још последње дело које није завршио, али за које је материјал у потпуности био спремљен: о значењу претериталних времена код Вука и Даничића. Све се се ове расправе налазе у вези са школском синтаксом коју је Стојановић такође у ово време и написао и издао (1922).

Стојановића у овим расправама интересује данашње значење и данашња употреба горњих облика. Он не даје узроке појавима и историско објашњење. Често он на основу свога језичкога осећања даје исправке Вукову изношењу факата. Иако је Стојановић био одличан познавалац језика и врло добар стилиста у делима својим, ипак у његовим описима значења и употребе помених облика нема довољно прелива, као да се његова природа необично бистрога и продорног посматрања и мишљења, без нијанси и прелаза, огледа и у језичком осећању његову. Али његова анализа, и овако упрошћена, остаће као утврђивање значења извесних облика од великог интереса и несумњива значаја, чак и у случајевима када се са понечим у његову схватању не слажемо.

Од његових историских прилога из тога времена да поменем: Стање српске цркве од пропасти српске државе до васпостављања патријаршије 1459—1556 (Глас CVI), Житија краљева и архиепископа српских од арх. Данила и др. и о годинама архиепископовања појединих архиепископа (на истом месту).

Напоследку, и за све време овог последњег периода свога рада, Стојановић није напуштао свој издавачки рад. Поред већ

поменутих књига записа и натписа издао је једну књигу Даничићевих ситнијих списа (Ситнији списи. Ђ. Даничића I Критика, полемика и историја књижевности, 1925 XI + 467). Ту су ушли Даничићеви научни списи од 1845 до 1877 године и тако су сада, у лепом издању, постали приступачни целој књижевној публици. Много је важније издање повеља и писама наших владалаца до сада растурених по различним збиркама, у различним часописима и по другим различним издањима. У плану је Стојановићеву било да изда све повеље које су до данас познате. Пописао је све повеље, преписао их је свугде са оригинала — где је то било могуће — или са фотографија, из места куда није сам могао ићи, и тако је цео материјал поделио у четири велике књиге, од којих би свака изнела по 40—50 штампаних табака. Прву је књигу наштампао (Старе српске повеље и писма. Књига I Први део 1929 XIII + 644). Да би испоредио Пуцићеве преписе и Вучетићеве ишао је у Дубровник, и тамо је поређење извршио. Од друге књиге сложено је 26—27 штампаних табака; али је у рукопису остављен како текст за ову књигу, тако и за идуће две у којима би биле манастирске повеље. Да се види значај ове Стојановићеве збирке, довољно је рећи да се прошлост неманићког периода наше државе и нашег народа, углавном, у њима садржи, иако је несумњиво да за њ има података и на другим странама. Колико је потребно било ново издање, јасно је за сваког када речемо да је највећи део ових повеља био наштампан, на једном месту, још 1858 год. у Monumenta Serbica Фрање Миклошића! И сви смо се ми до овог издања Стојановићева служили тим издањем. Иако Миклошићево издање за историчаре није било рђаво, ипак за језичка испитивања оно није било довољно тачно; неки су споменици штампани код Миклошића по несавршеним преписима итд. Сада је све то поправљено у оноликој мери у коликој је то било могуће. Унесени су и нови споменици који су пронађени у новије време.

Могло би се и овом издању Стојановићеву понешто и замекрити. У њему није вођено довољно рачуна о ономе што је досада рађено о тим споменицима, о њихову датуму састављања и њихову саставу. Могло би се пожелети да је и број штампарских грешака у њима мањи. Али све је то улазило у схватање о начину штампања оваквих споменика које је било у Стојановића. Он није био за ону дипломатску акрибију која иде до најмањих ситница и која се данас примењује у штампању овако старих и

овако драгоцених споменика. Зато је Стојановић могао обухватити својим радом за кратко време целину и, опет за кратко време, чак врло кратко, био је у стању целину да изда. Она је задовољавала основне захтеве науке, и то је за Стојановића било довољно. Документи су морали бити тачно наштампани. То је све. Ако се хтела дати верна слика оригинала, онда је требало споменике фотолитографисати, тако је он мислио, као што је у своје време Стојановић учинио са Мирослављевим јеванђељем. Он је сматрао да ови наши споменици и заслужују да тако буду издани. Нема сумње да ће доћи време када ће се то и остварити. И само тада ће се они моћи како треба проучавати са свих тачака гледишта.

То су најзнатнија дела којима је испуњен последњи период Стојановићева живота и рада. Као што се види, Стојановић свој рад није никада напуштао. Иако су му животне прилике често у раду сметале, он је гледао да испуни њиме сваки тренутак свога времена које му је остајало од других послова. Сам Стојановић овако говори о своме раду у својој биографији, пошто је укратко изнео главне моменте из свога живота: „Ова несталност и често мењање посла, што га је пратило целог века, огледа се и у књижевним радовима и нису били погодни да што знатније уради. Па ипак је нешто урадио“ (Годишњак XXXII, 1923, 160). Ова строгост суда није оправдана. Стојановић, кроз цео живот свој, није престајао да мисли о науци. Он је стално купио, сређивао и издавао старе и нове споменике, изворе и грађу за историју нашег народа, историју књижевности и за језик наш. Још за дуго његове ће књиге бити један од главних извора за те дисциплине. По тој страни свога рада, он је стао одмах уз Даничића. Али кроз цитиране редове веје сета да Стојановић није дао оно што је могао дати или оно што је он од себе очекивао. Једном, на неколико месеци пред смрт, затекао сам га у мало суморном расположењу. Он ми је стао говорити о томе да човек, после неколико година живота, треба да подвуче линију и да дâ себи рачуна о своме раду. И тада ми је, са извесном горчином, изнео своје неостварене наде.

Да, када се узму сјајне особине његове, може се рећи да је он могао дати и друкчија дела; али се ипак мора признати да су његове заслуге и без тога врло велике за нашу науку. И он, као и сви други који су радили на нашој науци, има данас своје одређено место. Ја мислим да је он завршио онај развитак који је ишао од

Даничића преко Новаковића њему. Није узалуд он добио план рада од Новаковића. Али он је тако исто отворио широк пут у нашој земљи савременој лингвистици, дајући на својим предавањима нове идеје и резултате добивене новим методама. То је, истина, до извесне мере било код њега подражавање великим учитељима које је на западу слушао; али то би се подражавање претворило несумњиво и у творачки самостални рад, да су му животне прилике допустиле да се целим животом својим и свим снагама својим посвети великим научним проблемима који су стајали пред нашом науком. Јер такав рад тражи концентрисање и рада и свега труда на пословима једне врсте. Али и овако Стојановић је у приликама у којим је живео отео од њих за науку највећи део који један снажан и безгранично одан својој струци човек може отети. Његова необична свежина духа и радљивост свршили су послове који су се морали у нашој науци свршити и за које би била потребна цела група људи.

Ја ни приближно нисам изнео све што је Стојановић урадио у области научне критике и на специјалним питањима оних наука којима је посветио крупна дела о којима сам говорио¹⁾. Он се бавио у великом степену публицистиком и политичко-партиском литературом; многа питања школске наставе и уређења школа он је обрадио у својим чланцима и броширама. Када се све то узме на ум, онда је јасно да је овај човек целог себе дао нашој науци, нашој култури и нашој просвети. Он је био у праву да при састављању биланса свога живота са поносом погледа на велико дело своје и да и у том тренутку нађе ону хармонију између свога живота и рада коју је он изнад свега ценио и изнад свега волео...

*

Стојановић је био велики родољуб. Свој народ је волео више свега и болела га је свака увреда која му је наношена. Родољубљем се руководио, као што смо видели, када се одлучио да посвети свој живот обрађивању националних наука, родољубље га је водило у политику и родољубље му је диктовало како ће распоредити и коме ће наменити после смрти своје имање. Ја мислим да уопште није било озбиљнијег корака у његову животу

¹⁾ Библиографију научних Стојановићевих радова може читалац наћи у Годишњаку С.К.Академије XXXII 160—165 и у Јужн. Филологу књ. II—III, VI—VII и IX—X.

пре којег не би испитао, да ли ће он бити користан за наш народ.

У своме тестаменту, исказујући своју последњу жељу, он је оставио све своје имање, и непокретно и покретно, нашој науци. Како су му биле добро познате њене потребе, он је, свакако после свестране процене, нашао да је пре свега потребно да се *омогући* научни рад. Зато је цео приход од свога иметка оставио за помагање проучавања српског језика, књижевности и историје или на терену или по библиотекама. Он није хтео да се приход од његове задужбине троши на издавање научних дела или на куповину књига; он је завештао своје имање Српском семинару Универзитета у Београду да он располаже средствима задужбине, али да их троши једино на прибирање *грађе* из поменутих научних грана.

Ево шта он вели: „Од свеколиког мог покретног и непокретног имања... оснивам за спомен својих родитеља фонд под именом *Задужбина Саре и Веље Стојановића*, Мостарца, пушкар из Ужица, која ће бити при Београдском универзитету, а којом ће руковати професори (редовни и ванредни) Српског семинара истог Универзитета“.

„Приход од Задужбине руковаоци ће трошити на давање помоћи за путовање ради испитивања живог народног говора, или прикупљања грађе за историју српског језика, српске књижевности, политичке историје и других старина српских. — Свако лице које би добило помоћ дужно ће бити за два месеца по повратку поднети Семинару кратак извештај о резултатима свога рада из кога ће се моћи видети шта је за науку добивено, а прикупљену грађу дужно ће бити обрадити и предати за штампу Академији наука или ком другом научном листу, и то у року од две до три године. Које лице то не би учинило, неће моћи по други пут добити помоћ. — Руковаоци могу и каква талентирана студента, после положеног дипломског испита из горе поменутих наука, послати на који туђи универзитет ради усавршавања, и то за два, три, највише четири семестра, према своме нахођењу“.

У тестаменту Стојановићеву има и других прописа, легата и одредаба; али нас се тиче овде само оно што има непосредне везе са науком.

Из горњих се редова јасно види шта је хтео Стојановић. Он је сматрао да је најпотребније да онима који знају да раде

помогне да могу научно радити, т. ј. да се стручњацима омогући рад на терену или у библиотекама или да се млади људи спреме за стручни рад. Њега се није тицало научно дело које је написано; он је сматрао да је пре свега потребно створити прилике да се оно напише.

Он помаже да се купи грађа:

- 1) из српске дијалектологије;
- 2) из историје српског језика;
- 3) из српске књижевности;
- 4) из политичке историје;
- 5) из других старина српских.

То су научне гране на којима је он радио, које је носио у срцу своје и којима је наменио уштеђевину свога целог живота. И ту је избијала она хармонија међу његовим духовним и материјалним животом која је била основица његова бића. Тако се он, и после свога живота, двојако постарао о науци која му је била тако драга: и духовно, делима својим, и материјално својом имовином...

*

Први знаци болести јавиле су се код Стојановића на сам дан нове 1930 године. У први се мах није мислило да ће болест бити тако опака, али се убрзо видело да она неће брзо проћи. Болови у нози нису му давали мира, и он је убрзо изгубио сан и потпуну моћ ходања. Било је потребно консултовати велике ауторитете. Стојановић је маја месеца, после дијагнозе која му није била позната а која је све његове пријатеље у бригу басила, отпутовао у Париз. Али се отуда вратио после десетак дана. Париски лекари нису му препоручивали никакво нарочито лечење. „Идите кући и одмарајте се“, био је њихов лаконски одговор. Али они нису знали Стојановића. Он није хтео лагано да умире. Живот или смрт, само не животарење, дуга болест или постепено ишчезавање. Он је преклињао другове да му кажу болест његову, па да он сам одлучи, хоће ли оставити да она њега сатире или ће сам учинити крај својој бољци и животу. Он је био један од оних људи који би то и учинили. Више под утицајем оваквог његовог расположења неголи из уверења да ће он лако себи наћи лека, узети су у обзир и крајњи начини лечења, који су могли дати или живот или смрт, онако како је он желео. Отпутовао је у Праг код чувених радиолога. Они су се с муком одлучили на

тешко лечење. Болесник је био исцрпен и слаб, тако да се морало чекати док се није нешто опоравио. 14 јуна показали су се знаци реакције. Видело се да и последња средства не помажу. 16^{ог} изјутра поновио се удар, а у 3 часа по подне — нестало је Љубомира Стојановића.

Његова последња жеља је била да се сахрани тамо где умре, без говора и венаца. Тако је и поступљено. Када су дошли из

Београда званични претставници Академије (Б. Поповић и А. Белић) и Универзитета (ректор Чед. Митровић), његови пријатељи и поштоваоци, Стојановић је скромно и тихо, како је желео, сахрањен на православном гробљу у Прагу 19 јуна 1930 год. у 10 час. пре подне. Није му било суђено да почива у својој земљи коју је толико волео.

*

Љубомир Стојановић својим обилним, индивидуалним и разноврсним радом ушао је у историју нашег народа. И она ће у своје време рећи свој суд о њему. Али ми, његови савременици, који смо имали срећу да га познајемо, и пред очима којих је прошао цео његов творачки живот — можемо слободно рећи да је он био један од ретких синова нашег народа. Редак је био и као човек и као радник. Увек је био готов да себе потчини каквом вишем интересу. Без егоизма и позе, он је створио себи животне принципе који су његовим животом гвозденом руком управљали. Његова духовна дисциплина била је заиста челична.

Његова интелектуална и радна снага била је велика. Он је био природом својом одређен за крупна дела. И он их је, бар у науци нашој, остваривао утолико уколико су му животне прилике допуштале. Свесно или нарочито он није ниједан тренутак живота у том правцу пропустио.

Наш народ је имао необично заслужних и изванредно даровитих претставника на пољу словенске филологије: Копитара, Миклошића, Даничића, Јагића и Стојана Новаковића — који су осветљавали својим радом научне видике и далеко изван граница нашег народа. Уз њих стаје и последњи и најмлађи од њих — Љубомир Стојановић.

А. Белић

2. Олджих Хујер

Ове године навршава се 50 година живота овог чешког научника. Чешка наука скромно је прославила тај јубилеј свога претставника, који је још у пуној снази и од којег не само чешка наука него и словенска уопште очекује с правом нова и корисна дела. Цео његов досадашњи рад на то нас упућује. Нама је мило што можемо у име редакције овога часописа, на којем је својим прилозима сарађивао г. Хујер, свесрдно поздравити Јубилара и пожелети му да свој рад продужи и у другој педесетници живота са истом енергијом и успехом као и у првој.

Родио се 25 новембра 1880 год. у Пацежицима код Турнова. По свршеном универзитету у Прагу био је гимназиски наставник у Прагу, Часлави и Кр. Винохрадима. Пошто је два семестра пробавио на студијама у Лајпцишком и Берлинском универзитету изабран је 1911 год. за доцента Универзитета у Прагу. Од тога времена посвећује се универзитетском раду и замењује, у току